

FERENC PÁPA
SUBLIMITAS ET MISERIA HOMINIS

PÁPAI MEGNYILATKOZÁSOK

61

Sorozatszerkesztő
DIÓS ISTVÁN

FERENC PÁPA

SUBLIMITAS ET MISERIA HOMINIS

KEZDETŰ APOSTOLI LEVELE

BLAISE PASCAL SZÜLETÉSÉNEK
NÉGYSZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest 2023

A fordítás az eredeti olasz szövegből készült

Papa Francesco:
Sublimitas et miseria hominis.
Lettera apostolica
nel quarto centenario della nascita di Blaise Pascal,
Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2023.

Fordította
DIÓS ISTVÁN

A fordítást az eredetivel egybevetette
TŐZSÉR ENDRE SP

© Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2023
Hungarian translation © Diós István, 2023
Hungarian edition © Szent István Társulat, Budapest, 2023
© Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, 2023

ISSN 1788-8948
ISBN 978 963 612 101 3

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.
szentistvantarsulat.hu
Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató
Nyomdai munkálatok: Mega-Galaxis Kft. Budapest
Felelős vezető: Nemere Ágnes ügyvetető

Az ember nagyságának és nyomorúságának látszólagos ellentmondása áll Blaise Pascal gondolkodásának és üzenetének középpontjában, aki négy évszázaddal ezelőtt, a közép-franciaországi Clermont-ban született, 1623. június 19-én. Gyermekkorától és egész életében az igazságot kereste. Eszével kereste az igazság nyomait elsősorban a matematika, a geometria, a fizika és a filozófia területén. Koraéretten rendkívüli felfedezéseket tett, ezért korán híressé vált. De nem állt meg itt. Miközben a tudomány sok területen nagy lépéseket tett előre, amit egyre inkább a filozófiai és vallási kételkedés szelleme kísért, Blaise az igazság fáradhatatlan – és ebben az értelemben állandóan „nyughatatlan” – kutatójának bizonyult, akit egyre újabb és újabb horizontok vonzottak.

Éles, ugyanakkor állandón nyitott értelme nem mulasztotta el föltenni azt az ősi, de mindig új kérdést, amely ott visszhangzik minden emberi lélekben: „Mi az ember, hogy megemlékezel róla, az ember fia, hogy gondot viselsz rá?” (Zsolt 8,5). Ez a kérdés bele van vésve minden emberi szívbe, bárhol, bármikor, bármilyen kultúrában, civilizációban és vallásban éljen is. „Mi az ember a természetben? – kérdezi Pascal. – Semmi a végtelenséghez, minden a semmihez viszonyítva.”¹ Ugyanakkor ez a kérdés ebben a zsol-tárban az Isten és népe közt élő szeretet történetébe, az Emberfiának, Jézus Krisztusnak a történetébe van ágyazva, akit az Atya anynyira odaadott, hogy magára hagyta, hogy aztán tisztességgel és dicsőséggel koronázza meg minden teremtmény fölött (vö. Zsolt 8,6). Ez elől a matematikai és geometrikus nyelvtől annyira eltérően megfogalmazott kérdés elől Pascal sohasem zárkózott el.

Mindennek háttérében, úgy látom, egy alapvető magatartás figyelhető meg benne, melyet „valóságra rácsodálkozó nyitottságként” határoznék meg. Nyitottság a tudás és a létezés más dimen-

¹ *Gondolatok*, 72. Pascal *Gondolatok* című művét Pődör László fordításában idézzük (Gondolat, Budapest, 1978).

zioi felé, nyitottság mások felé, nyitottság a társadalom felé. Ennek bizonyossága például, hogy 1661-ben Párizsban ő indítja el a történelem első tömegközlekedési intézményét, az úgynevezett *Carrosses à cinq sols*, 'öt sol-os kocsik' [omnibusz] hálózatát. E levél elején azért hangsúlyozom ezt, mert szeretném kiemelni, hogy Blaise-t sem megtérése Krisztushoz, mely 1654. november 23-án, a „tűz éjszakáján” kezdődött, sem rendkívüli szellemi képessége a keresztény hit védelmére nem szigetelt el korától. Figyelt korának legégetőbb problémáira és a társadalom minden rétegének mindennapi szükségleteire is.

A valóságra nyitottság azt jelentette számára, hogy betegségének utolsó óráiban sem zárkózott el másoktól. Ebből az időszakból (harminckilenc éves volt) származó szavai, evangéliumi útjának utolsó lépését fejezik ki: „És ha igaz, amit az orvosok mondanak, és Isten megadja, hogy felépülök a betegségből, eldöntöttem, hogy hátralevő napjaimban a szegények szolgálatán kívül nem lesz egyéb foglalatosságom és időtöltésem.”² Megindultan kell megállapítanunk, hogy életének utolsó óráiban egy olyan zseniális gondolkodó, mint Pascal, nem látott fontosabb dolgot annál, mint hogy energiáit az irgalmasság cselekedeteinek szentelje: „A Szentírás egyetlen tárgya a szeretet.”³

Örülök annak, hogy a Gondviselés Pascal születésének négy századik évfordulóján alkalmat ad nekem arra, hogy meghajoljak előtte, és kiemeljem azt, ami gondolkodásában és életében alkalmasnak látszik arra, hogy a mai keresztényeket és minden jóakaratú férfit és nőt az igazi boldogság keresésére ösztökéljen: „Minden ember boldogságra törekszik; ez alól senki sem kivétel; akár milyen különböző eszközöket használjon, mind erre törekszik.”⁴ Négy évszázaddal születése után Pascal még mindig útítársunk, aki kísér bennünket igazi boldogságunk keresésében, valamint

² GILBERTE PÉRIER: Fivérem, Blaise Pascal, in BLAISE PASCAL: *A korai keresztények összevetése a mai keresztényekkel és egyéb kisebb írások, közöttük nővére, Madame Gilberte Périer Fivérem, Blaise Pascal című életrajzi írása*, Aeternitas, Felsőörs, 2005, 151. (Csabai Tamás fordítása, kis módosítással.)

³ *Gondolatok*, 670.

⁴ *Gondolatok*, 425.

- a hit ajándékának mértéke szerinti - meghalt és feltámadott Urunk alázatos és örömteli felismerésében.

Krisztus szerelmese, aki mindenkihez szól

Pascal elsősorban azért tud mindenkihez szólni, mert csodálatosan tud beszélni az emberi állapotról. De tévedés lenne csak az emberi dolgok bármilyen zseniális specialistáját látni benne. A *Gondolatok* című művét, melyből nem egy gondolat önállóan is híressé vált, valójában nem lehet megérteni, ha figyelmen kívül hagyjuk, hogy ennek a nagy alkotásnak központja és megértésének kulcsa Jézus Krisztus és a Szentírás. Pascal ugyanis azért kezdett beszélni az emberről és Istenről, mert eljutott arra a bizonyosságra, hogy „nemhogy Istent, hanem magunkat is csupán Jézus Krisztus által ismerjük. Az életet és a halált csak Jézus Krisztus által ismerjük. Jézus Krisztus nélkül nem tudjuk, mi az életünk, mi a halálunk, mi az Isten, és mik vagyunk mi magunk. Így a Szentírás nélkül, amelynek egyetlen tárgya Jézus Krisztus, nem ismerünk semmit, és mind Isten, mind a magunk természetében csupán sötétséget és zűrzavart látunk.”⁵ Egy ilyen szélsőséges megállapítás magyarázatot igényel ahhoz, hogy mindenki számára érthető legyen, és ne csak elméleti megállapítás maradjon, mely hozzáférhetetlen azok számára, akik nem osztoznak az Egyház hitében, de ne legyen a természetes értelem képességének lebecsülése sem.

Hit, szeretet és szabadság

Keresztényként óvakodnunk kell a kísértéstől, hogy hitünket úgy lobogtassuk, mint mindenki számára kötelező, cáfolhatatlan bizonyosságot. Pascalnak kétségtelenül gondja volt rá, hogy minden-

⁵ *Gondolatok*, 548.

kinek tudomására hozza: „Isten és az igazság [*le vrai* 'az igaz'] elválaszthatatlanok egymástól.”⁶ De tudta, hogy a hit aktusa csak Isten kegyelméből lehetséges, melyet a szabad szív kap meg. Ő, aki a hit által személyesen találkozott Istennel, aki „Ábrahám Istene, Izsák Istene, Jákob Istene, nem a filozófusoké és tudósoké”,⁷ Jézus Krisztusban ismerte fel „az utat, az igazságot és az életet” (Jn 14,6). Ezért mindazoknak, akik folytatni akarják az igazság keresését – hozzátéve, hogy ennek ebben az életben sosincs vége –, azt ajánlom, üljenek oda Pascal lábához, és hallgassák ezt a csodálatosan intelligens embert, aki arra akart emlékeztetni, hogy a szeretet perspektíváján kívül nincs érvényes igazság: „Még az igazságból is bálványt csinálunk magunknak; szeretet nélkül ugyanis az igazság nem Isten, hanem csak Isten képe, bálvány, amelyet sem szeretni, sem imádni nem szabad.”⁸

Pascal óv a hamis tanításoktól, babonaságoktól és az erkölcsi szabadoságtól, melyek sokunkat távol tartanak Annak maradandó békéjétől és örömétől, aki azt akarja, hogy ne „a halált és a rosszat”, hanem „az életet és a jót” válasszuk (MTörv 30,15). De életünk attól drámai, hogy oly sokszor meglátjuk a rosszat, és mégis a rosszat választjuk. Az evangéliumi boldogságot csak akkor ízelelhetjük meg, „ha a Szentlélek teljes erejével áthat bennünket, és megszabadít az önzés, a lustaság és gőg gyengeségeitől”.⁹ Továbbá „a megkülönböztetés bölcsessége nélkül könnyen a pillanatnyi irányzatok bábjaivá válhatunk”.¹⁰ Ezért Pascal intelligenciája és élő hite – aki meg akarta mutatni, hogy a keresztény vallás „tisztetletet érdemel, mert helyesen ismerte meg az embert”, és

⁶ Beszélgetés de Saci úrral Epiktétoszról és Montaigne-ről, in BLAISE PASCAL: *Írások a szerelem szenvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a kegyelemről. Válogatott írások*, szerk. Boros Gábor, Osiris, Budapest, 1999, 87. (Pavlovits Tamás fordítása.)

⁷ Mémorial / Emlékirat, in BLAISE PASCAL: *Írások a szerelem szenvedélyéről...*, 21. (Tímár Andrea és Pavlovits Tamás fordítása.)

⁸ *Gondolatok*, 582.

⁹ *Gaudete et exsultate* apostoli buzdítás az életszentségre szóló meghívásról a mai világban (2018. március 19.), 65, AAS 110 (2018) 1129.

¹⁰ Uo. 167, AAS 110 (2018) 1158.

„szeretetet érdemel, mert az igazi jót ígéri”¹¹ – átsegíthet bennünket e világ sötétségén és akadályain.

Páratlan tudós elme

1626-ban, amikor édesanyja meghalt, Blaise mindössze hároméves volt. Apja, Étienne, nemcsak híres jogász, hanem főként rendkívüli matematikai és geometriai képességei miatt is nagy tiszteletben álló tudós volt. Úgy határozott, hogy egyedül gondoskodik három gyermeke, Blaise és két kislány, Gilberte és Jacqueline felneveléséről. Ezért 1632-ben Párizsba költözött. Blaise hamarosan jelét adta kivételes szellemi képességének és kiemelkedő igazságkeresésének, ahogy arról nővére, Gilberte beszámol: „Már gyermekkorától fogva mindig csak azt fogadta el, aminek igazsága nyilvánvalónak tűnt számára, úgy annyira, hogy amikor nem tudtak helyes érveket felmutatni számára, saját maga járt utánuk.”¹² Egy napon apja azon kapta, hogy geometriával foglalkozik, és hamarosan észrevette, hogy a tizenkét éves Blaise, anélkül hogy tudott volna a tudósok elméleteiről, magától, a földre rajzolt ábrákkal, bizonyította Eukleidész első harminckét tételét.¹³ Gilberte úgy emlékszik, hogy apja „látva e szellem nagyságát és erejét, egészen megdermedt”.¹⁴

A következő években Blaise teljes munkacerejével kamatoztatta rendkívüli képességeit. Tizenht éves korától kora legnagyobb tudósait látogatta, és hamarosan követték egymást fölfedezései és publikációi. 1642-ben, tizennyolc évesen feltalált egy matematikai gépet, a mai számológépek elődjét. Pascal azért hat ránk annyira ösztökélően, mert felhívja a figyelmet az emberi értelem nagyságára, és arra késztet, hogy használjuk azt a bennünket kö-

¹¹ *Gondolatok*, 187.

¹² GILBERTE PÉRIER: Fivérem, Blaise Pascal, in BLAISE PASCAL: *A korai keresztények összevetése...*, 72.

¹³ Vö. uo. 75–76.

¹⁴ Uo. 76.

rülvevő világ titkainak megfejtésére. A *l'esprit de géométrie* [geometrikus gondolkodás], mely lehetővé teszi a dolgok működésének mély megértését, Pascal számára az élet egészét tekintve vált hasznossá, amint azt a jeles teológus, Hans Urs von Balthasar megfigyelte: „A geometriában és a természettudományban megkívánt pontosság birtokában képes kiküzdeni azt az egészen másfajta pontosságot, amely az egzisztencia és a kereszténység területén szükséges.”¹⁵ A természetes értelem ezen megbízható használata, mely Pascalt szolidárisá teszi minden igazságot kereső ember-testvérével, lehetővé teszi számára az értelem korlátainak felismerését, ugyanakkor a kitárulkozást a kinyilatkoztatás természetfölötti érvei előtt, annak a látszólagos ellentmondásnak a logikája szerint, mely az ő filozófiai ismertetőjegye és a *Gondolatok* irodalmi varázsa: „Az Egyháznak épp akkora fáradságába került Jézus Krisztus ember voltát bebizonyítani azokkal szemben, akik ezt tagadták, mint azt, hogy Isten; a valószínűsége mindegyiknek egyformán nagy volt.”¹⁶

A filozófusok

Pascal írásainak nagy része a filozófiai eszmefuttatások mezejére tartozik. Különösen a *Gondolatok*, azoknak a szerző halála után közzétett töredékeknek a gyűjteménye, amelyek egy teológiai szándékkal dolgozó filozófus cédulái és feljegyzései. Kutatók próbálják különböző megoldásokkal rekonstruálni a szerzőben élő tervet. Az írásom elején említett szenvedélyes szeretet Krisztus iránt és a szegények szolgálata ennek a bátor tanítványnak a lelkében nem valami törés, hanem inkább az evangéliumi radikalitásban való elmélyedés jelei, az Úr élő igazsága felé való előbbre jutása a kegyelem segítségével. Blaise, aki a hit természetfölötti

¹⁵ HANS URS VON BALTHASAR: Pascal, in *A dicsőség felfénylése. Teológiai esztétika*, II. kötet. *Teológiai stílusok*, 2. rész: *Laikusok*, Sík Sándor Kiadó, Budapest, 2005, 554. (Görföl Tibor fordítása.)

¹⁶ *Gondolatok*, 764.

bizonyosságának birtokában volt, és a hitet annyira összhangban látta az értelemmel, bár tudta, hogy a hit végtelenül felülmúlja az értelmet, a lehető legszélesebb körre akarta tágítani a beszélgetést azokkal, akik nem osztották az ő hitét, hiszen „akikben nincs meg ez az érzület, azoknak csak okoskodás útján adhatjuk meg, remélve, hogy Isten majd szívükbe is beleoltja”.¹⁷ Ez pedig tisztelttel és türelemmel teljes evangelizálás, melyet a mi nemzedékünknek is érdemes követnie.

Tehát, ha jól meg akarjuk érteni Pascal gondolatait a kereszténységről, akkor figyelniünk kell a filozófiáját. Csodálta a régi görög filozófusok bölcsességét, akik egy *polis* tagjaként képesek voltak a jó élet művészetének egyszerűségére és nyugalomára: „Platón és Arisztotelészt kizárólag az iskolamesterek hosszú lebernyegében szoktuk magunknak elképzelni. Pedig társaságba való derék emberek voltak, másokhoz hasonlóan ők is elnevetgéltek barátaikkal; s amikor szórakozásból műveiken, a *Törvényeken* és a *Politikán* dolgoztak, játszva írtak; életüknek ez volt a legkevésbé filozófiai, a legkevésbé komoly része, a legfilozofikusabb az egyszerű és nyugodt élet volt.”¹⁸ De nagyságuk és hasznosságuk elismerése mellett Pascal ismeri e filozófusok korlátait is: a sztoicizmus gögghöz,¹⁹ a szkepticizmus kétségbeeséshez vezet.²⁰ Az emberi értelem kétségtelenül a teremtés csodája, amely az embert megkülönbözteti az összes teremtménytől, mert „nádyszál az ember, semmi több, a természet leggyengébbike, de gondolkodó nádyszál”.²¹ Így tehát érthető, hogy a filozófusok korlátai nem mások, mint az emberi értelem korlátai. Démokritosznak ugyanis volt egy szép mondása: „Mindenről szólni fogok”;²² az értelem önmagában képtelen megoldani a legnagyobb és legsürgetőbb kérdéseket. Mert igazában mi volt Pascal korában, és ma is mi a leg-

¹⁷ *Gondolatok*, 282.

¹⁸ *Gondolatok*, 331.

¹⁹ Vö. Beszélgetés de Saci úrral Epiktétoszról és Montaigne-ről, in BLAISE PASCAL: *Írások a szerelem szenvedélyéről...*, 96–97.

²⁰ Vö. *Gondolatok*, 435.

²¹ *Gondolatok*, 347.

²² *Gondolatok*, 72.

fontosabb kérdés? Sorsunk, életünk, reménységünk teljes tartalma, amely egy olyan boldogság felé irányul, amelyet öröknek gondolhatunk el, de megadni csak Isten képes: „Semmi sem olyan fontos az embernek, mint az állapot, semmi sem olyan félelmetes számára, mint az örökkévalóság.”²³

Elmélkedve Pascal *Gondolatairól*, valamiképpen erre az alapelvezre találunk: „a valóság fontosabb az eszménél”, mert Pascal arra tanít, hogy tartózkodjunk „a valóság elrejtésének különböző formáitól”: „az angyali tisztaságra való aggályos törekvésektől” kezdve „a bölcsesség nélküli okoskodásokig”.²⁴ Nincs veszedelmesebb, mint a testetlen gondolat: „aki angyal akar lenni, állattá lesz”.²⁵ A halált hozó ideológiák, melyektől állandóan szenvedünk gazdasági, társadalmi, antropológiai és erkölcsi téren, olyan hiedelembuborékokban tartják ezen ideológiák követőit, amelyekben a valóságot eszmék helyettesítik.

Az ember állapota

Pascal egész, paradoxonokba foglalt filozófiája legalább olyan alázatos, mint amilyen világos látásból indul ki, és „az érvelés által megvilágított valóságot” keresi.²⁶ Annak megállapításából indul ki, hogy az ember önmaga számára mintha idegen volna, nagy és nyomorult. Nagy a gondolkodása által, a szenvedélyeit uraló képessége által, nagy attól is, hogy „ismeri nyomorúságos voltát”.²⁷ Konkrétan, másra törekszik, nemcsak ösztönei kielégítésére, vagy azoknak való ellenállásra, „ami ugyanis az állatoknál a természetes állapot, azt nevezzük nyomorúságnak az embernél”.²⁸ Elviselhe-

²³ *Gondolatok*, 194.

²⁴ *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban, 231, AAS 105 (2013) 1113–1114.

²⁵ *Gondolatok*, 558.

²⁶ *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban, 232, AAS 105 (2013) 1114.

²⁷ *Gondolatok*, 397.

²⁸ *Gondolatok*, 409.

tetlen aránytalanság áll fenn egyrészt végtelen boldogságvágyunk és igazságkeresésünk, másrészt gondolkodásunk korlátozottsága és testi gyengeségünk között, mely a halálhoz vezet. Ezért Pascal ereje csillapíthatatlan realizmusában is rejlik: „Nem kell hozzá különösebb lelki emelkedettség, hogy megértsük: nincsen a földön igazi és tartós boldogság, minden örömünk hívság, bajaink végtelenek, s végezetül a halál, mely minden percben lecsaphat ránk, néhány éven belül menthetetlenül ama szörnyű helyzet elé állít bennünket, hogy vagy örökre megsemmisülünk, vagy örökké boldogtalanok leszünk. Nincsen ennél valóságosabb, szörnyűsegebb valami. Hetvenkedjünk csak, ameddig tetszik: ez az a vég, amelyet a legszebb földi élet sem kerülhet el.”²⁹ Érthető, hogy ebben a tragikus állapotban az ember nem maradhat egyedül, mert nyomorúsága és sorsának bizonytalansága számára elviselhetetlen. El kell tehát terelni róla a figyelmet, amit Pascal szívesen be is ismer: „Ezért szeretik az emberek annyira a zajt és a sürgölődést.”³⁰ Ha ugyanis nem fordítja el figyelmét saját állapotáról – és ehhez valamennyien jól értünk a munkával, a szórakozásokkal, a családi és baráti kapcsolatokkal, de sajnos a rossz szokásokkal is, melyekhez bizonyos szenvedélyek vezetnek –, saját embersége „átérzi semmi voltát, elhagyatottságát, elégtelenségét, függőségét, tehetetlenségét, ürességét. Lelke mélyéről [...] rátör az unalom, a gyászos hangulat, a szomorúság, a bánat, a bosszúság, a kétségbeesés.”³¹ Mindazonáltal a szórakozás nem csendesíti el, meg sem nyugtatja az életre és boldogságra irányuló nagy vágyunkat. Ezt valamennyien jól tudjuk.

És Pascal ekkor állítja fel a maga nagy hipotézisét: „Mi egyebet harsog hát fülünkbe ez a mohóság és ez a tehetetlenség, mint azt, hogy valaha igazi boldogság lakozott az emberben, amelynek azonban már csak hűlt helye és pusztta nyoma maradt meg benne, s ő hasztalan igyekszik kitölteni a környező világ dolgaival, az elérhetlentől remélve az elérhető megtagadta segítséget, holott

²⁹ *Gondolatok*, 194.

³⁰ *Gondolatok*, 139.

³¹ *Gondolatok*, 131.

egyiktől sem kaphatja meg, mert a végtelen mély szakadékot csak valami végtelen és változhatatlan töltheti be, vagyis maga Isten.”³² Tehát mi az ember, ha nem „trónja vesztett király”,³³ aki csak elveszített nagyságát szeretné visszaszerezni, de látja, hogy képtelen rá? „Miféle szörnyelény hát az ember? Micsoda eddig nem volt teremtmény, szörnyeteg, zűrzavar, micsoda ellentmondás, a természet milyen csodája? Mindenek bírása és ostoba földi féreg; az igazság letéteményese és a bizonytalanság, a tévedés kloákája; a mindenség dicsősége és ugyanakkor hulladék. Ki bogozza ki ezt az összevisszaságot?”³⁴ Pascal mint filozófus jól látja, hogy „minél több bennünk a bölcsesség, annál több nagyságot és gyarlóságot fedezünk fel az emberben”,³⁵ de azt is, hogy ezek a szembenállások kibékíthetetlenek, mert az emberi gondolkodás sem összehangolni, sem a rejtélyt megfejtetni nem képes.

Ezért hangsúlyozza Pascal, hogy ha van Isten, és az ember kinyilatkoztatást kapott tőle – ahogy ezt több vallás is állítja –, és ez a kinyilatkoztatás igazmondó, akkor benne kell lennie a válasznak, amelyet az ember keres az őt gyötrő ellentmondásokra. „Az ember nagysága és nyomorúsága tökéletesen nyilvánvaló, ezért logikus, hogy az igazi vallásnak arra kell bennünket tanítania, hogy az ember eredendően nagy, és eredendően gyarló. A vallásnak tehát magyarázatot kell adnia e meghökkentő ellentétekre.”³⁶ Miután Pascal tanulmányozta a nagy vallásokat, arra a következtetésre jutott, hogy „sem a gondolkodás, sem semmiféle aszketikus-misztikus gyakorlat nem kínálhat üdvösségre vezető utat”, ha csak nem „az igazság magasabb rendű kritériuma, a kegyelem beárasztása alapján”.³⁷ Pascal, elképzelve, hogy mit mondhatna nekünk az igaz Isten, ezeket írja: „Emberek, hiába keresitek nyomorúságaitokra magatokban a gyógyírt. Minden bölcsesség-

³² *Gondolatok*, 425.

³³ *Gondolatok*, 398.

³⁴ *Gondolatok*, 434.

³⁵ *Gondolatok*, 443.

³⁶ *Gondolatok*, 430.

³⁷ HANS URS VON BALTHASAR: Pascal, in *A dicsőség felfénylése...*, 558.

tek csupán annak felismerésére képes, hogy nem önmagatokban lelitek meg az igazságot és a jót. A filozófusok megígérték nektek, de nem tudták teljesíteni ígéretüket. Nem tudják sem azt, hogy mi a ti igazi javatok, sem azt, hogy milyen a ti igazi állapototok.”³⁸

Elérkezve ehhez a ponthoz, Pascal, aki különleges intelligenciájával vizsgálta az emberi állapotot, a Szentírást és az egyházi hagyományt, gyermeki egyszerűséggel az evangélium alázatos tanúja akar lenni. Olyan keresztény, aki Jézus Krisztusról akar beszélni mindazokhoz, akik – kissé elhamarkodottan – arra következtetnek, hogy nincsenek megfelelő érvek amellet, hogy a kereszténység igazságaiban higgyenek. Velük szemben Pascal tapasztalatból tudja, hogy ami a kinyilatkoztatásban van, nemcsak nem mond el-lent a gondolkodás követelményeinek, hanem megadja azt a hal-latlan választ, amelyre a maga erejével egyetlen filozófia sem jut-hatott el.

A megtérés: az Úr látogatása

1654. november 23-án Pascalnak egy olyan erős élménye volt, amelyről mind a mai napig úgy beszélünk, mint „az ő tüzes éjszákájáról”. E misztikus élmény örömkönnyekeket váltott ki belőle, s oly intenzív és meghatározó volt, hogy pontos dátummal jegyezte föl egy papírlapra, amely a *Mémorial* nevet kapta. Bevarrta a kabátja bélésebe, és csak a halála után találták meg. Ha nem is tudhatjuk pontosan, mi játszódott le Pascal lelkében azon az éjszákán, föltételezhetjük, hogy olyan istenélménye volt, amelyet ő maga hasonlított Mózes Istennel való találkozásához az égő csipkebokornál, mely az egész üdv- és kinyilatkoztatástörténet egyik döntő eseménye volt (Kiv 3. fej.). A papírlap tetejére Pascal ennyi írt: „Tűz.”³⁹ Ez jogosít fel arra, hogy a kellő különbségeket fenntartva az égő csipkebokor képét használjuk. Maga Pascal is utal

³⁸ *Gondolatok*, 430.

³⁹ *Mémorial* / Emlékirat, in BLAISE PASCAL: *Írások a szerelem szenvedélyéről...*, 21.

erre a párhuzamra, mert közvetlenül a cím alá azt írta, amit az Úr mondott Mózesnek: „Ábrahám Istene, Izsák Istene, Jákob Istene” (Kiv 3,6.15), és hozzáfűzte: „nem a filozófusoké és tudósoké. Bizonyosság, bizonyosság, érzelem, öröm, béke. Jézus Krisztus Istene.”

Igen, a mi Istenünk öröm, és Pascal erről tanúskodik az egész Egyháznak és minden istenkeresőnek: „Nem egy elvont Isten, vagy egy kozmikus Isten, nem. Egy személy Istene, egy meghívás Istene. Ábrahám, Izsák és Jákob Istene. Az az Isten, aki bizonyosság, aki érzelem, aki öröm.”⁴⁰ Ez a találkozás, amely megerősítette Pascal számára „az emberi lélek nagyságát”, ezzel az élő és foghatatlan örömmel töltötte el: „Öröm, öröm, öröm, örömkönnye!” Ez az isteni öröm Pascal számára a hitvallás és az imádság helyévé vált: „Jézus Krisztus. Elszakadtam tőle, menekültem előle, megtagadtam, megfeszítettem. Bár ne szakadnék el tőle soha!”⁴¹ A személyes Isten, Jézus Krisztus szeretetének a megtapasztalása, aki részt vett történelmünkben és állandóan részt vesz életünkben, magával ragadja Pascalt a mély megtérés útján, azaz a „teljes és szelíd lemondásig”,⁴² amelyet a régi ember iránti szeretetben él meg, „akit a megtévesztő kívánság romlásba dönt” (Ef 4,22).

Ahogy Szent II. János Pál pápa írja a hit és ész viszonyáról szóló enciklikájában, az olyan filozófusokra, mint Pascal, az jellemző, hogy elutasítanak minden előítéletet, és magatartásuk legalább olyan alázatos, mint amilyen bátor. Megtapasztalták, hogy a hit „megszabadítja az ésszt az önhittségtől”.⁴³ Világos, hogy Pascalnak már az 1654. november 23-i éjszaka előtt „sem volt semmi kétsége Isten léte felől. Azt is tudta, hogy Isten a legfőbb jó. [...] Ami belőle hiányzott, amire várt, nem a tudás volt, hanem a cselekvőképesség, nem valami igazság, hanem az erő.”⁴⁴ Most kegyelem-

⁴⁰ *Katekézis*, 2020. június 3.

⁴¹ Mémorial / Emlékirat, in BLAISE PASCAL: *Írások a szerelem szenvedélyéről...*, 21.

⁴² Uo.

⁴³ *Fides et ratio* enciklika a hit és az értelem kapcsolatának természetéről (1998. szeptember 14.), 76, AAS 91 (1999) 64.

⁴⁴ HENRI GOUHIER: *Blaise Pascal. Commentaires*, Vrin, Paris, 1971, 44-45.

ként ezt az erőt kapta ajándékba: bizonyossággal és örömmel érezte, hogy Jézus Krisztus vonzza őt: „Istent csak Jézus Krisztus által ismerjük. közbenjáró nélkül nem tudunk érintkezést találni Istennel.”⁴⁵ Jézus Krisztus fölfedezése annak az Üdvözítőnek és Szabadítónak a fölfedezése, akire szükségünk van. „Ez az Isten nem egyéb, mint nyomorúságunk orvosa. Ezért csak saját romlottságunk megismerése segíthet el bennünket Isten megismeréséhez.”⁴⁶ Mint minden igazi megtérés, Pascal megtérése is alázatban történt, amely megszabadít „lelkiismeretünk elszigeteltségétől és az önmagunk körül forgástól”.⁴⁷

Pascal mérhetetlen és nyugtalan, de Jézus Krisztus kinyilatkoztatására békével és nyugalommal betelt intelligenciája a „szív rendje” szerint hív,⁴⁸ hogy „ezen égi bölcsességtől” megvilágosítva biztonságban járjunk.⁴⁹ Ha ugyanis a mi Istenünk „elrejtőzött Isten” (vö. Iz 45,15), akkor azért az, mert „el akart rejtőzni”;⁵⁰ a mi kegyelemmel megvilágított értelmünk tehát soha nem ér fölfedezésének végére. Egyedül a kegyelem megvilágításának köszönhető, hogy meg tudjuk ismerni őt. Ehhez azonban az emberi szabadságnak meg kell nyílnia; és Jézus még vigasztal is bennünket: „Nem keresnél, ha nem találtál volna meg.”⁵¹

A szív rendje és érvei a hit mellett

XVI. Benedek pápa szavai szerint „a katolikus hagyomány kezdetől fogva elvetette az úgynevezett fideizmust, amely nem más, mint hinni akarás az értelem ellenére”.⁵² Ezen a téren Pascal mély-

⁴⁵ *Gondolatok*, 547.

⁴⁶ *Gondolatok*, 547.

⁴⁷ *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban, 8, AAS 105 (2013) 1022.

⁴⁸ *Gondolatok*, 283.

⁴⁹ *Gondolatok*, 435.

⁵⁰ *Gondolatok*, 585.

⁵¹ *Gondolatok*, 553.

⁵² *Katekézis*, 2012. november 21.

ségesen kötődik „az Istenbe vetett hit értelmességéhez”,⁵³ nemcsak azért, „mert az ész nem lehet kényszeríteni arra, hogy elhiggye azt, amiről tudja, hogy hamis”,⁵⁴ hanem azért is, mert „ha megsértjük az észszerűség elveit, képtelen és nevetséges lesz a vallásunk”.⁵⁵ De még az értelmes hit is Isten ajándéka, nem lehet az emberre erőltetni: „Azt, hogy szeretetet érdemlünk, nem bizonyítjuk be, ha rendben elősoroljuk e szeretet okait: az ilyesmi nevetséges lenne”⁵⁶ – jegyzi meg Pascal finom humorával, párhuzamot vonva az emberi szeretet és a mód között, ahogyan Isten megnyilvánul felénk. A szeretet mindennél inkább „felkínálkozik, de nem erőltet – Isten szeretete soha nem erőszakos”.⁵⁷ Jézus tanúságot tett az igazságról (vö. Jn 18,37), de „nem erőltette rá azokra, akik elutasították”.⁵⁸ Ezért „elégéses a világosság azoknak, akiknek egyetlen óhajuk, hogy lássanak, és elégéses a homály azoknak, akik az ellenkezőre hajlanak”.⁵⁹

Ehhez hozzáfűzi még, hogy „a hit nem azonos a bizonyítással: az egyik embertől van, a másik Isten ajándéka”.⁶⁰ Ezért lehetetlen hinni, „ha Isten nem készíteti rá a szívünket”.⁶¹ Ha a hit az értelmet meghaladó rendbe tartozik, az nem azt jelenti, hogy szemben áll vele, hanem azt, hogy végtelenül felülmúlja. Pascal művét olvasni tehát nem azt jelenti, hogy olyan gondolkodást fedezünk fel, amely megvilágítja a hitet, hanem azt, hogy beiratkozunk egy kivételesen gondolkodó keresztény mester iskolájába, ki jobban számot tudott adni az értelmet Isten ajándékaként meghaladó rendről: „A testet a lélektől elválasztó végtelen távolság azt a végtelenül végtelenebb távolságot jelképezi, amely a lelket a szeretet-

⁵³ Uo.

⁵⁴ Beszélgetés de Saci úrral Epiktétoszról és Montaigne-ről, in BLAISE PASCAL: *Írások a szerelem szenvedélyéről...*, 83.

⁵⁵ *Gondolatok*, 273.

⁵⁶ *Gondolatok*, 283.

⁵⁷ *Homília Krisztus, a világmindenség királya főünnepén*, 2022. november 20.

⁵⁸ II. Vatikáni Zsinat: *Dignitatis humanae* nyilatkozat a vallásszabadságról (1965. december 7.), 11, AAS 058 (1966) 937.

⁵⁹ *Gondolatok*, 430.

⁶⁰ *Gondolatok*, 248.

⁶¹ *Gondolatok*, 284.

től választja el, mert a szeretet természetfölötti.”⁶² A hit kegyelmével megvilágított Pascal, a geometria szakértő tudósa, azaz a térben elhelyezett testek tudósa, és a filozófiában jártas mértan-tudós, azaz a történelembe helyezett lelkek tudományának szakértője, egész tapasztalatát így tudta megfogalmazni: „Az összes testből együttvéve sem tudnánk kicsiholni akárcsak egy szemernyi gondolatot sem: lehetetlen lenne, mert más rendbe tartozik. A testekből és a szellemekből együttvéve sem tudnánk igaz keresztényi szeretetet nyerni, ez lehetetlenség, mert természetfölötti lévén, más rendbe tartozik.”⁶³

Sem a geometrikus értelem, sem a filozofikus gondolkodás nem ad önmagában lehetőséget az embernek arra, hogy a világot és önmagát „világosan lássa”. Aki elvész számításainak részleteiben, nem segíti elő annak az egésznek látását, ami lehetővé teszi „az összes alapelvek meglátását”. Ez az „intuitív intelligenciához” tartozik, melynek érdemeit Pascal ugyanúgy elismeri, hiszen miközben próbálja összeszedni a valóságot „egyetlen pillantással kell felismernünk a dolgot”.⁶⁴ Ez az intuitív értelem kapcsolódik ahhoz, amit Pascal „szívnek” nevez: „Nemcsak eszünkkel ismerjük meg az igazságot, hanem szívünkkel is. Ez utóbbi révén fedezzük fel az alapelveket, s az okoskodás, amelynek semmi szerepe sincs benne, hiába igyekszik cáfolni őket.”⁶⁵ Nos tehát, mivel az isteni igazságok – mint az a tény, hogy Isten, aki minket teremtett, szeretet; hogy ő Atya, Fiú és Szentlélek; hogy Jézus Krisztusban megtestesült, meghalt és feltámadt a mi üdvösségünkért – értelemmel nem bizonyíthatók, de a hit bizonyosságával megismerhetők, és a spirituális szívből átmennek a racionális lélekbe, mely igaznak ismeri fel, és a maga módján ki is tudja fejezni őket: „Ezért nagyon boldogok és joggal bizonyosak hitükben azok, akiknek Isten a szívükbe oltotta a vallásos érzést.”⁶⁶

⁶² *Gondolatok*, 793.

⁶³ Uo.

⁶⁴ *Gondolatok*, 1.

⁶⁵ *Gondolatok*, 282.

⁶⁶ Uo.

Pascal soha nem nyugodott bele abba, hogy vannak embertestvérei, akik nemcsak, hogy nem ismerik Jézus Krisztust, hanem lustaságból vagy szenvedélyeik következtében semmibe veszik az evangéliumot. Jézus Krisztuson ugyanis az életük múlik: „A lélek halhatatlansága számunkra oly roppant fontos, bennünket oly mélységesen érintő valami, hogy minden érzésnek hiányoznia kell abból, akit közömbösen hagy ez a kérdés. [...] Ezért a kételkedők csoportjában azokat, akik minden erejükkel igyekeznek mindent megtudni róla, igen élesen elhatárolom a többitől, akiknek nem fáj miatta a fejük, oda se hederítenek rá.”⁶⁷ Mi magunk jól tudjuk, hogy gyakran menekülni próbálunk a halál elől, vagy uralmunk alá akarjuk hajtani, azt gondolva, hogy képesek vagyunk „elhessegetni végességünk gondolatát”, vagy „meg tudjuk fosztani hatalmától a halált, és el tudjuk űzni a félelmet. De a keresztény hit nem ördögűző módszer a halálfélelem ellen, hanem inkább segít szembenézni vele. Előbb vagy utóbb mind átme gyünk azon a kapun. Az igazi fény, amely megvilágítja a halál misztériumát, Krisztus feltámadásából fakad.”⁶⁸ Csak Isten kegyelme teszi lehetővé az emberi szívnek, hogy belépjen az isteni megismerés rendjébe, a szeretetbe. Ez készítette Pascal egyik mai jelentős kommentátorát e szavakra: „A gondolkodó nem fog keresztény módon gondolkodni, ha nem kapcsolódik ahhoz, amit Jézus Krisztus megvalósít, a szeretethez.”⁶⁹

Pascal, a vita és a szeretet

Mielőtt befejeznénk e levelet, fel kell idéznünk Pascal kapcsolatát a janzenizmussal. Egyik nővére, Jacqueline, szerzeteséletet kezdett a Port-Royalban. Olyan szerzetesi közösségbe lépett, amelynek lelkiségét nagyban befolyásolta Cornelius Jansen, aki

⁶⁷ *Gondolatok*, 194.

⁶⁸ *Katekézis*, 2022. február 9.

⁶⁹ JEAN-LUC MARION: *La métaphysique et après*, Grasset, Paris, 2023, 356.

az 1640-ben megjelent *Augustinus* című értekezést írta. „Tüzes éjszakája” után, 1655 januárjában Pascal visszavonult a Port-Royal apátságba lelkigyakorlatra. A következő hónapokban a párizsi Sorbonne egyetemen föllángolt egy fontos, nagyon régi vita a jezsuiták és az *Augustinushoz* kötődő „janzenisták” között. A vita arról folyt, hogy milyen kapcsolat van a kegyelem és az emberi természet, kivált a szabad akarat között. Pascalt, bár nem tartozott a Port-Royal-i közösséghez, és nem volt pártoskodó alkat – „egyedül állok – írta –, [...] nem vagyok a Port-Royalból való”⁷⁰ – a janzenisták, főként nagy retorikai képességei miatt, fölkérték, hogy védje meg őket. 1656–1657-ben ezt meg is tette, tizennyolc, *Vidéki leveleknek* nevezett tanulmányával.

Bár a „janzenistának” bélyegzett tételek jó része ténylegesen elenkezett a hittel, amit Pascal is elismert,⁷¹ tagadta, hogy azok szerepelnének az *Augustinusban*, s hogy a Port-Royal szerzetesei vallanák azokat. Állításainak egyike-másika azonban, például a predestinációval kapcsolatosak – melyeket Szent Ágoston teológiájából merített, akinek megfogalmazásait Jansen kiélezte –, nem tűnnek helyesnek. Azt azonban meg kell értenünk, hogy miként az ötödik században Ágostonnak meg kellett küzdenie a pelagiánusokkal, akik azt vallották, hogy az ember Isten kegyelme nélkül, a saját erejével is képes jót tenni és üdvözülni, úgy Pascal is őszintén hitte, hogy szembe kell szállnia a pelagianizmussal, illetve a szemipelagianizmussal, melyet a *molinista* jezsuiták tanításaiban vélt felfedezni (akik nevüket Luis de Molináról kapták, aki 1600-ban ugyan már meghalt, de hatása a század közepén még eleven volt). Higgyünk szándékai őszinteségében és szókimondásában.

Kétségtelen, nem ez a levél a helye annak, hogy a vitát újra megnyissunk. Amire azonban tekintettel kell lennünk Pascal álláspontjának megítélésénél, az a mi korunkban is érvényes: az „új-

⁷⁰ Tizenhetedik levél, in BLAISE PASCAL: *Vidéki levelek*, Palatinus, Budapest, 2002, 306–307. (Rácz Péter fordítása.)

⁷¹ Vö. BRUNO NEVEU: *L'erreur et son juge. Remarques sur les censures doctrinales à l'époque moderne*, Bibliopolis, Naples, 1993.

pelagianizmus”,⁷² mely azt szeretné, ha „minden egyházi normák és struktúrák által szabályozott emberi erőfeszítéstől függené”,⁷³ és abból ismerhető fel, hogy „a saját erőfeszítésünkkel elérhető üdvösség önhittségével mérgez bennünket”.⁷⁴ Meg kell állapítanunk, hogy a kegyelemmel, s főként azzal a ténnyel kapcsolatban, hogy „Isten minden embert üdvözíteni akar, és el akar juttatni az igazság megismerésére” (1Tim 2,4), Pascal végső álláspontját élete végén tökéletesen katolikus módon fogalmazta meg.⁷⁵

Amint a bevezetőben mondtam, Pascal rövid, de rendkívül gazdag és termékeny életének végén a testvérek szeretetét helyezte az első helyre. Egyetlen test tagjának tudta és érezte magát, mert „Isten, miután megalkotta az eget és a földet, melyek nem érzik létük boldogságát, olyan élőlényeket akart teremteni, akiknek tudomásuk legyen róla, és gondolkodó tagokból álló testet alkotóssanak”.⁷⁶ Pascal hívő laikusként megízlelte az evangélium örömét, amellyel a Lélek meg akarja termékenyíteni és meg akarja gyógyítani „az ember összes dimenzióját”, és „minden embert Isten országának asztalához” akar egybegyűjteni.⁷⁷

Amikor 1659-ben megfogalmazza az *Imádság Istenhez a betegségek jó felhasználásáért* című gyönyörű könyörgését, Pascal már egy megbékélt ember, aki már nem vitatkozik, és már harcol a hit védelméért. Nagy betegségében a halál közelségét érezve,

⁷² Vö. HITTANI KONGREGÁCIÓ: *Placuit Deo* levél a keresztyén üdvösség néhány szempontjáról (2018. február 22.), AAS 110 (2018) 427–436; *Gaudete et exsultate* apostoli buzdítás az életszentségre szóló meghívásról a mai világban (2018. március 19.), 57–59, AAS 110 (2018) 1127–1128.

⁷³ *Gaudete et exsultate* apostoli buzdítás az életszentségre szóló meghívásról a mai világban (2018. március 19.), 59, AAS 110 (2018) 1128.

⁷⁴ *Desiderio desideravi* apostoli levél Isten népének liturgikus képzéséről (2022. június 29.), 20, *L'Osservatore Romano* 162 (2022. június 30.) 9.

⁷⁵ Vö. BLAISE PASCAL: *Ceuvres complètes*, Seuil, Paris, 1963, 931. pont, 623. oldal. A töredék elején áthúzva ez a mondat olvasható: „Testvéreimként szeretek minden embert, mert valamennyien meg vannak váltva.”

⁷⁶ *Gondolatok*, 482.

⁷⁷ *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban, 237, AAS 105 (2013) 1116.

kérte, hogy áldozhasson, de erre nem volt azonnal lehetőség. Akkor a nővérétől ezt kérte: „Ha nem áldozhatom a Főben, szeretnék áldozni a tagokban.”⁷⁸ És „minden vágya az volt, hogy a szegények között haljon meg”.⁷⁹ „Egy gyermek egyszerűségével fog meghalni”,⁸⁰ mondták róla 1662. augusztus 19-én, röviddel azelőtt, hogy kilehelte lelkét. Miután megáldozott, ezek voltak utolsó szavai: „Ne hagyjon el engem Isten soha!”⁸¹

Csodálatos életműve és Jézus Krisztusba oly mélyen elmerülő életének példája segítsen bennünket végigjárni az igazság, a megtérés és a szeretet útját. Mert oly rövid az emberi élet: „Véghetetlen öröm egyetlen kinnal telt napért a földön.”⁸²

Kelt Rómában, a Lateránban, 2023. június 19-én.

Ferenc

⁷⁸ GILBERTE PÉRIER: *Fivérem, Blaise Pascal*, 154.

⁷⁹ Uo. 155.

⁸⁰ Uo. 147.

⁸¹ Uo. 156.

⁸² Mémorial / Emlékirat, in BLAISE PASCAL: *Írások a szerelem szenvedélyéről...*, 21. Vö. BLAISE PASCAL: *Ceuvres complètes*, 913. pont, 618. oldal.

